

УДК 32-027.21/.22

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.19>

МОДЕЛЬ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОГО ПОПУЛІЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВИБОРІВ

Людмила Лукіна

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
кафедра парламентаризму
вул. Антона Цедіка, 20, 03057, м. Київ, Україна*

У статті розроблено й обґрунтовано модель мінімізації впливу феномену політичного популізму в Україні під час виборів, яка включає: сферу впливу; стейкхолдерів та рекомендації з удосконалення їх діяльності; комплекс законодавчих, політичних, організаційних, технологічних заходів; напрями зменшення негативного впливу політичного популізму на суспільну свідомість та повернення довіри громадськості до політичної сфери у контексті здійснення чесного виборчого процесу.

З'ясовано, що феномен популізму – одна з політичних технологій, котру застосовують ті, хто виборює владу, – колективні та індивідуальні політичні актори. Він трансформувався на переважаючу, гегемонічну політичну діяльність. Після Майдану й трагічних подій, що сталися згодом, у тому числі й військовий конфлікт на східних кордонах України і повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну, відзначасмо, що ця кампанія здійснюється з найбільш значним акцентуванням саме на функціонування популізму.

Запропоновано основним стейкхолдерам виборчого процесу – органам державної влади (ЦВК, МОН України, Міністерства цифровізації України), інститутам громадянського суспільства (політичним партіям, громадським організаціям) практичні рекомендації, комплекс заходів і політичну технологію фактчекінгу публічних промов і заяв політичних лідерів на предмет їх відповідності реальним фактам і запланованим цілям, яка мінімізує негативний вплив політичного популізму.

Визначено перелік заходів, що покликані збільшити чи зменшити негативний вплив політичного популізму у сфері політичного управління, зокрема у виборчому процесі.

Визначено, що виборчі технології є сукупністю організаційних і пропагандистських заходів, які сприяють приведенню до влади певного політика, групи політиків, політичної організації або їх коаліції, розвиток яких має такі етапи: від газетної епохи (1860–1940 рр.) до телевізійної (1940–1980 рр.), цифрової (з 1980 р. – 2000і р.), епохи постправди (теперішній час).

Запропоновано збереження і розвиток цінностей демократичного суспільства в Україні, спроможного сприяти розвитку прямої демократії шляхом застосування цифрових технологій у виборчому процесі; формувати онлайн-платформи, на яких забезпечувати освітній простір для дискусій, насичений фактами і кращим досвідом демократичних виборів.

Ключові слова: популізм, політика, політичний популізм, політичний дискурс, виборчі технології.

Постановка проблеми. Проблема демократичних змін в Україні постає актуальною тенденцією її політичного розвитку, яким передбачено підвищення відповідальності політиків перед населенням. Адже у демократичних суспільствах влада прямо залежить від волевиявлення населення і тому, вона застосовує політичну маніпуляцію як одну з ефективних технологій публічного управління, що характеризується в теорії політології як політичний популізм і має давню історію: від американського аграрного (фермерського)

популізму в США кінця XIX ст. до постмодерного популізму початку 2000-х років, який збільшив вплив культурно-цивілізаційних факторів на сферу політики [11].

У сучасних умовах розвитку демократії політичний популізм успішно застосовується як засіб результативного впливу на думку громадян, дії особи, суб'єкта політики і політичного процесу при умовах невисокого ступеня освіти, правової, політичної культури громадян, соціуму, розвитку демократичних процесів, неефективного розвитку й функціонування громадянського суспільства. Він також широко розповсюджується в період соціальної нестабільності, принципових політичних криз, модернізацій, стаючи ефективною зброєю для політичних демагогів, радикалістів. Нерідко політичний популізм вважається доречним засобом для того, щоб приховати справжнє політичне, соціальне становище, існуючі проблеми, дистанціюватися, відректися від них, або й взагалі ухилитися від вирішення існуючих проблем.

Проблеми політичного популізму висвітлені в багатьох наукових працях і мають давню історію, яка бере свій початок з кінця XIX ст. і пов'язана з утворенням американського аграрного (фермерського) популізму в США, популістським рухом у державах Латинської Америки та під час «великої депресії» в США, розвитком світового популістсько-демагогічного руху в політиці Центральної та Східної Європи та постмодерного популізму. При цьому, з'ясовано, що на перших етапах історичного розвитку політичний популізм сприймався як позитивний метод політичної боротьби; пізніше – як метод безвідповідальних політиків; на сучасному етапі – це метод політичного загравання з широкими масами населення, маніпулювання їх свідомістю з метою досягнення й утримання політичної влади в державі.

Проте, не зважаючи на значні дослідження зазначеної проблеми, науковці так і не визначились в однозначному розумінні цього поняття і розглядають політичний популізм у різних контекстах – як: тип популістських політичних ідеологій [13]; політична технологія впливу на виборця [7]; політичний дискурс у сучасному суспільстві [3].

Тому важливим постає уточнення змісту зазначеного поняття, під яким ми розуміємо один із варіантів політичного поліваріантного феномену, який, ґрунтуючись на унікальній комбінації специфічних ознак, виступає ідеологією, методом політичної боротьби, суспільно-політичним рухом, маніпулятивною технологією, стилем політичної поведінки або комбінацією вищезначених аспектів, що спрямовується на інтереси простого народу, його сподівання та страхи та протиставляється інтересам елітарного прошарку суспільства [10].

Таким чином, питання дослідження феномену політичного популізму залишається в центрі уваги науковців і потребує, зокрема, розроблення й обґрунтування моделі мінімізації його впливу в Україні, особливо, під час виборів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню окремих аспектів політичного популізму як виборчої технології присвячено праці багатьох вчених. В цілому їх розвиток пройшов свій шлях від газетної епохи (1860–1940 рр.) до телевізійної (1940–1980 рр.) і нині – до цифрової (з 1980 р. – 2000і р.) та епохи постправди (теперішній час).

У праці, І.Д. Поліщук, зокрема, зазначено, що «суспільство за всю свою історію винайшло лише три засоби впливу на людину: примушення, маніпуляція та співробітництво. Як правило, у виборчих технологіях застосовуються всі три чинники впливу. Однак у суспільствах з розвиненою демократією провідну роль відіграє третій, найгуманніший, спосіб. Але й у найдемократичніших суспільствах не відмовляються (і не відмовляться) від маніпуляції свідомістю населення» [12].

Не менш важливими є дослідження проблем діяльності політичних партій Л.О. Кочубея, які в демократичних суспільствах в основному «фокусується на лідерів

партії, а зусилля виборчого штабу спрямовують на запровадження національного стандарту виборчої кампанії з виробленням однакових посилів і гасел для всіх регіонів країни» [8, с. 106].

Також значна увага приділена науковцями (Головатий М., Додонов Д.Р., Дем'яненко В.М., Калюжна Ю.І.) альтернативним засобам комунікації у виборчих кампаніях, які все більше орієнтуються на «споживача-виборця, підлаштовуючись під його проблеми та інтереси» [8, с. 77]. Серед них такі комунікативні технології, як агітація і пропаганда, PR, політична реклама, інформаційні, інформаційно-мережеві тощо [1; 4–6].

У цілому науковцями визначено, що виборчі технології є сукупністю організаційних і пропагандистських заходів, які сприяють приведенню до влади певного політика, групи політиків, політичної організації або їх коаліції. Серед пропагандистських заходів особливе місце відведено саме політичному популізму, яке потребує мінімізації в сучасному політичному дискурсі.

Мета дослідження. Розкрити й охарактеризувати модель мінімізації впливу феномену політичного популізму в Україні під час виборів та визначити шляхи її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Нині політичний популізм розглядається як складова політичного управління, який є більш раціональним видом управління і менш чутливим до його суб'єктів та об'єктів на відміну від державного управління, яке, в свою чергу, характеризується нами як більш стабільне і регламентоване і яке має чітко визначених суб'єктів і об'єктів управління. Адже, політичне управління здійснюється політичними партіями й іншими інституціями громадянського суспільства, ідеологія яких часто змінюється під впливом вимог, потреб, інтересів та мотивів суспільства і тому вони часто використовують політичний популізм як управлінську політичну технологію, яка має, як позитивний, так і негативний вплив на свідомість громадян, у результаті застосування якої відбувається захоплення політичної влади в державі, змінюються політичні режими, розвивається чи згортається демократія у суспільстві і в державі в цілому.

Тобто, політичний популізм має позитивний і негативний вплив на суспільну свідомість і сприяє, відповідно, розвитку чи стримуванню демократичних змін і коливань у державі та суспільстві і по-різному впливає на процеси демократизації на етапах лібералізації, демократичного переходу, поглиблення демократії та її згортання.

Для зменшення впливу політичного популізму на свідомість громадян під час виборів нами запропоновано відповідну модель, мета якої полягає у досягненні високого рівня ефективності діяльності учасників політичних відносин та забезпечення їх прозорості і підзвітності діяльності задля повернення довіри громадськості до політичної сфери у контексті здійснення чесного виборчого процесу [9].

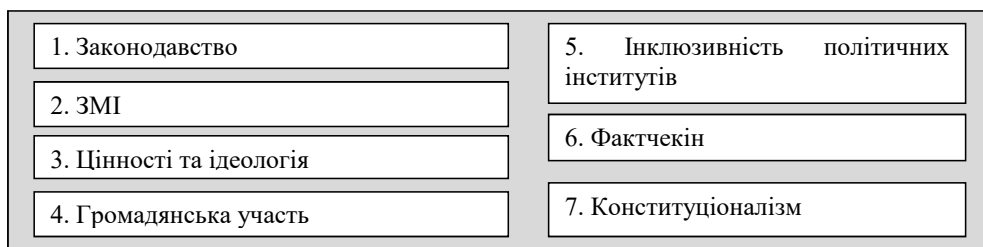
Запропонована модель включає чотири блоки: сфера впливу (законодавство, ЗМІ, цінності та ідеологія, громадянська участь, інклюзивність політичних інститутів, фактчекінг, конституціоналізм); основні стейкхолдери (ЦВК, МОН, МЦТ) та рекомендації з удосконалення їх діяльності; комплекс заходів із мінімізації політичного популізму в Україні (законодавчі, політичні, організаційні, технологічні); пріоритетні напрями зменшення негативного впливу політичного популізму в Україні (відновлення довіри до представницької демократії й виборчого процесу; розвиток відповідальної державної інформаційної політики; удосконалення громадянської освіти з розвитку критичного мислення/політичної культури) – див. рис. 1.

До законодавчих заходів із мінімізації впливу феномену політичного популізму в Україні під час виборів на сучасному етапі державотворення нами віднесено заходи з підвищення відповідальності за підкуп та завідомо нечесну виборчу боротьбу, за без

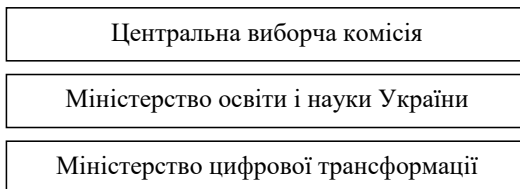
МОДЕЛЬ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОГО ПОПУЛІЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВИБОРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Мета: досягнення якісної взаємодії учасників політичних відносин, а також забезпечення їх прозорості та підзвітності діяльності задля повернення довіри громадськості до політичної сфери у контексті здійснення чесного виборчого процесу.

Блок 1: СФЕРИ ВПЛИВУ

Блок 2: ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ

РЕЗУЛЬТАТ:

Блок 3: комплекс заходів із мінімізації політичного популізму в Україні (**законодавчі, політичні, організаційні, технологічні**)

Блок 4: пріоритетні напрями зменшення негативного впливу політичного популізму в Україні (**відновлення довіри до представницької демократії й виборчого процесу; розвиток відповідальної державної інформаційної політики; удосконалення громадянської освіти з розвитку критичного мислення/політичної культури**).

Рис. 1. Модель мінімізації впливу політичного популізму в Україні під час виборів

відповідальну інформаційну політику; повернення конституціональних засад проведення виборів; до політичних – з розвитку інклюзивних політичних інститутів, як драйверів подальшого економічного зростання держави; до організаційних – з удосконалення громадянської освіти молодого населення у контексті підтримання у її представників ціннісних орієнтирів щодо обраного ідеологічного вектору; до технологічних – з мобілізації громадянського суспільства у напрямі демократичних цінностей за допомогою створення

онлайн-платформ для проведення дебатів із відповідним модеруванням та встановленими правилами дискусії, фактчекінгу публічних промов та заяв популістів на предмет відповідності реальних фактів запланованим цілям.

Особливе значення у цій моделі має технологія фактчекінгу публічних промов і заяв політичних лідерів на предмет їх відповідності реальним фактам і запланованим цілям, яка сприяє мінімізації негативного впливу політичного популізму і включає такі вісім маркерів: - акцентування на інтересах і важливому значенні народу як гомогенної групи; протиставлення народу політичним елітам;

- боротьба з політичними елітами, які апіорі мають погане моральне походження;
- спрощення дійсності й труднощів політичних трансформацій чи реформ з метою мобілізації електорату;
- акцентування на тому, що популісти – частина народу;
- наявність критики статусу кво;
- ігнорування інститутів та процедур, які ніби то стають на заваді виконанню волі народу та здійсненню змін;
- визначення особливостей поведінки популістів, а не їхніх промов чи програм.

Технологія фактчекінгу має практичне значення, адже будь-яка політична сила для отримання конкурентних перспектив використовує популістські технології. Що більший вплив та електоральна підтримка є в провідних політичних сил, то більше вони розвивають свої популістські ресурси.

Тому нами запропоновано перелік заходів, що покликані зменшити негативний вплив політичного популізму у сфері політичного управління. Це:

- створення Офісу контролю за виконанням публічних заяв;
- розроблення Програми політичних заходів з відповідними аналітичними розрахунками та прогнозами;
- впровадження аудиту діяльності політичних діячів та партій на предмет відповідності їх реальних дій заявлених програм;
- запровадження системи рейтингування політичних суб'єктів, що базуватиметься на розрахунку кількісних та якісних показників ефективності їх політичної діяльності;
- розроблення системи обмежень за не проходження базового рівня рейтингу;
- запровадження дієвого суспільного контролю над виконанням політичними партіями своїх передвиборних програм;
- проведення медійних кампаній, спрямованих на зниження терпимості громадськості до безпідставних популістських заяв.

З іншого боку ми розглядаємо політичний популізм, який має ряд позитивних рис. Його перевагою є здатність до спрощення складних соціальних проблем, перетворення їх у більш доступні для сприйняття різних груп населення. Популісти більш чуйно сприймають масові настрої та емоції, а також вміють перенаправляти їх у необхідне русло. За таких умов використання популізму можна розглядати як «неправду заради добра», що, як загальновідомо, у деяких обставинах може створити позитивний вплив.

Як зазначає І. Гомза, «ідеологічна морфологія популізму достатньо проста. Ядро ідеології складається з чотирьох когерентних тез:

- в будь-якій організованій спільноті є «народ» та еліти;
- вони перебувають у стані непримиренного антагонізму між собою;
- народ має право на суверенітет;
- народ є носієм всіх соціальних чеснот, тож до його думок і прагнень необхідно прислухатися» [2].

Як виявляється жодний з цих компонентів ідеологічної структури популістичної концепції не протидіє його демократичним засадам. Права громадськості на збереження суверенітету та дотримання вимог транспарентності як інструменту моніторингу діяльності політичної еліти є співвідносними з базовими принципами демократії. При цьому, популізм може стати сприятливим інструментом демократизації, оскільки він руйнує традиційну партійну ідентифікацію виборців, сприяє появі нових альянсів та включає до політичного процесу соціальні групи, які проігнорували звернення традиційних політичних діячів. Тобто, популізм має потенціальну можливість активізувати один з найпотужніших механізмів демократії – широкі крос-класові коаліції.

Відтіняючи демократію, популізм не лише робить її більш яскравою і цінною в очах населення та еліт, він також дозволяє помітити ті недоліки в функціонуванні демократій, які інакше б лишилися поза увагою.

Тому потенційним позитивним ефектом використання популізму є представлення та мобілізація політично маргіналізованих груп, створення «кроскласових» коаліцій, наголошення на демократичній відповідальності.

Незважаючи на те, що популісти продукують багато проблем на тлі нестабільних демократичних режимів, однак існують виключення, коли вони не намагаються та й не зацікавлені у тому, щоб зруйнувати їх, а, навпаки, прагнуть до стабілізації. Що стосується переліку заходів, що покликані підвищити позитивний вплив політичного популізму у сфері політичного управління, то нами запропоновані наступні: інформаційна просвіта населення; розкриття значення популізму через мультимедійні фото- та відео-продукти; залучення громадськості до поширення позитивних ідей за допомогою інструментів популізму; проведення моніторингу з метою оприлюднення позитивного досвіду використання феномену популізму для корисних цілей; проведення аналізу актуального зарубіжного досвіду позитивного застосування популізму з метою його ефективного впровадження в Україні; створення схем-алгоритмів для розпізнавання корисного та шкідливого популізму та донесення даної інформації до громадськості.

Виконання зазначених пропозицій щодо проведення заходів мінімізації впливу політичного популізму на виборчий процес в Україні нами запропоновано відповідні практичні рекомендації органам державної влади (ЦВК, МОН України, Міністерства цифровізації України) та інститутам громадянського суспільства (політичним партіям, громадським організаціям). А саме:

ЦВК: зобов'язати політичні сили, політиків обов'язково прописувати такі критерії, як вимірюваність їх обіцянок, чіткі терміни їх здійснення. Зобов'язати політичні партії в своїх програмах не зазначати про те, що вже реалізовано, в декларативній формі, а замість того писати про свої чіткі кроки на перспективу.

Міністерству освіти і науки України: спільно з громадянським суспільством й аналітичними центрами напрацювати навчальні матеріали для учнівської та студентської молоді з метою набуття знань про популізм і його особливості.

Міністерству цифрової трансформації: сформувати веб-портал, що стане user-friendly та котрий міститиме відомості стосовно повноважень кожного конкретного органу влади, заради того, щоб виборці мали змогу здійснити перевірку повноважень того чи іншого органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження дійшли висновку, що запропонована нами модель з мінімізації впливу феномену політичного популізму в Україні під час виборів спрямована на збереження і розвиток цінностей демократичного суспільства в Україні, спроможного:

послугуватися конкретними і правильними поняттями; сприяти розвитку прямої демократії шляхом застосування цифрових технологій; формувати онлайн-платформи, на яких забезпечувати освітній простір для дискусій, насичений фактами і кращим досвідом демократичних виборів.

У результаті її застосування політичні суб'єкти, які братимуть участь у виборах, не будуть застосовувати популізм у якості політичної технології з метою отримання електоральної лояльності, оскільки громадська готовність та поінформованість зробить даний метод неефективним та спрямованим на розвиток демократичних цінностей в українському суспільстві.

Подальшого вирішення потребують питання визначення нових моделей партнерства влади і громадянського суспільства з метою їх ефективного впливу на виборчий процес в країні без політичних маніпуляцій або зменшених до мінімуму.

Список використаної літератури

1. Головатий М. Мистецтво здобувати владу. Політичний менеджмент. 2009. № 4(37). С. 28–43.
2. Гомза І. Світло й тінь популізму. Чого більше від популістів – загроз чи можливостей. URL: <https://voxukraine.org/svitlo-j-tin-populizmu-chogo-bilshe-vid-populistiv-zagrozh-chi-mozhливостej>
3. Гошовська В., Лукіна Л. Політичний дискурс як феномен сучасної політики. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: матеріали міжнар. наук. – практ. конф. (Київ, 7–8 червня 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 20–21. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>
4. Дем'яненко В. М. Популізм як прояв кризи демократії у сучасному науковому дискурсі. Регіональні студії / Гельветика. 2020. С. 71–76.
5. Додонов Д. Р. Феномен популізму в сучасному політичному просторі. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 123. С. 287–292.
6. Калюжна Ю. І. Популізм, як політико-культурний феномен сучасної світової політики. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, 2017. Вип. 2(14). С. 80–87.
7. Кіянка І. Б. Популізм і вибори в контексті глобалізаційних змін. Ефективність державного управління. 2020. Вип. 4. С. 43–52.
8. Кочубей Л. О. Виборчі технології. К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2008. 332 с.
9. Людмила Лукіна. Модель мінімізації застосування політичного популізму під час виборів в Україні. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу*: матеріали щорічн. Всеукраїнського круглого столу до Дня Гідності та Свободи України (Київ, 23 лист. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>
10. Лукіна Л.В. Концептуалізація популізму в політичному дискурсі. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. № 35/2021. С. 211–221. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: <http://www.journal@fps-visnyk.lnu.lviv.ua>
11. Лукіна Л.В. Утвердження демократичних цінностей як основа консолідації сучасного українського суспільства. Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства: монографія / авт. кол.: В.А. Гошовська [та ін.]: за ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2021. 220 с. С. 104–111.

12. Поліщук І. О. Поняття «виборчі технології»: основні концептуальні підходи. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Х. : Право, 2011. 2011. №7. С. 189–200.
13. Попович О. Що таке популізм: теорія Ернесто Лаклау. ULR: <https://commons.com.ua/uk/sho-take-populizm-teoriya-ernesto-laklau>

A MODEL FOR MINIMIZING THE INFLUENCE OF THE PHENOMENON OF POLITICAL POPULISM IN UKRAINE DURING THE ELECTIONS

Lyudmila Lukina

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Department of Parliamentarism
Anton Tsedik str., 20, 03057, Kyiv, Ukraine*

The article develops and substantiates a model for minimizing the influence of the phenomenon of political populism in Ukraine during elections, which includes: sphere of influence; stakeholders and recommendations for improving their activities; a complex of legislative, political, organizational, technological measures; directions for reducing the negative impact of political populism on public consciousness and restoring public trust in the political sphere in the context of an honest election process.

It was found that the phenomenon of populism is one of the political technologies used by those who elect power, – collective and individual political actors. It transformed into a predominant, hegemonic political activity. After the Maidan and the tragic events that followed, including the military conflict on the eastern borders of Ukraine and the full-scale military invasion of the Russian Federation into Ukraine, we note that this campaign is being carried out with the most significant emphasis on the functioning of populism.

Offered to the main stakeholders of the election process – state authorities (CEC, MES of Ukraine, Ministry of Digitalization of Ukraine), civil society institutions (political parties, public organizations) practical recommendations, a set of measures and political technology for fact-checking public speeches and statements of political leaders for their compliance with real facts and planned goals, which minimizes the negative impact of political populism.

A list of measures designed to increase or decrease the negative impact of political populism in the field of political administration, in particular in the election process, is defined.

It was determined that electoral technologies are a set of organizational and propaganda measures that contribute to bringing to power a certain politician, a group of politicians, a political organization or their coalition, the development of which has the following stages: from the newspaper era (1860–1940) to the television era (1940–1980), digital (from 1980 to 2000), post-truth era (present time).

It is proposed to preserve and develop the values of a democratic society in Ukraine, capable of promoting the development of direct democracy through the use of digital technologies in the election process; to form online platforms on which to provide an educational space for discussions, saturated with facts and the best experience of democratic elections.

Key words: populism, politics, political populism, political discourse, election technologies.